

Sanna Eldén-Pehrsson

Paskatikku – eri asia museokokoelmissa ja paikallisperinteessä

Museokierroksella opas saattaa esitellä kuninkaiden ja hoviväen tarpeilla käyntiä ja kertoa, miten pyyhkimisvälineenä käytettiin rättejä, tuohta, sammalia ja heinää. Saatetaan mainita myös paskatikku, pitkä litteä puutikku, jota kerrotaan käytetyn pyllyn pyyhintään.

”Tiedetään”, että paskatikku oli varakkaamman väestön entisajan pyyhintäväline. Tämä tikku lienee ollut sormenmittainen, ehkä vähän leveämpi ja pidempi. Kerrotaan, että rahvas puolestaan käytti metsästä napattuja puutikkuja. Varmaan voikin olla perää siinä, että paskatikkuja otettiin talteen puhdetöiden sivutuotteena. Tuvan oven pielessä olisi ollut astia, johon paskatikkuja kerättiin ja siitä olisi saanut ottaa tikun mukaan, kun lähti pihan perälle.

Pihan perälle todella mentiinkin: Rahvaan parissa tarpeilla käytiin ulkosalla ennen käymälöiden käyttöön ottoa. Tästä on vielä muistitietokin olemassa: Pöytyäläinen Laila Viiri on kertonut lapsuudessaan 1930-luvulla päivitellyn naapurissa ollutta taloa, koska siellä kaikki oli niin vanhanaikaista. Isäntänä oli ”Ylhäisten Aku”, hampaaton ukko joka asui naimattoman sisarensa kanssa, ja talossa harjoitettiin maataloutta ikivanhaan tapaan. Menetelmät ja käytännöt vaikuttivat oudon arkaaisilta jopa syrjäisellä maaseudulla.



Kaikki viljeltävä maa pyrittiin hyödyntämään elannon saamiseksi. Pellot ja istutukset alkoivat pienillä tiloilla suoraan tuvan ikkunan alta. Maatilkun piti ruokkia sen ihmiset ja karja. Siksi lanta kerättiin tarkoin talteen lannoittamista varten – että olisi saatu riittävä sato vuoden tarpeisiin.

Kaulansuun kylässä talo tunnettiin nimellä Ylhäinen. Se oli talousrakennuksineen rakennettu perinteiseen tapaan vankalle kalliolle. Erikoisinta päärakennuksessa oli, että ulkoseinät oli katettu tuohella. Tätini oli pienestä asti kiinnostunut naapureidensa erikoisesta elämäntavasta, ja kävi siellä usein tarkkailemassa lapsen uteliaisuudella.

E erityisen vanhakantaisena naapurustossa pidettiin Ylhäisten käymälätapaa: Takimmaisten ulkorakennusten takana oli pieni peltotilkku, jota käytettiin satokauden ulkopuolella, syksystä kevääseen, ulkokuoneen tapaan käymälänä. Naapuruston lapset hämmästelivät, miten isäntä kävi tarpeillaan täysin ujostelematta ja ihmisistä välittämättä. Kun toimitus oli ohi, hän lykkäsi tikun pystyyn tuoreeltaan. Pellolla seisojaksi merkinä puutikku, viittatikku joka osoitti, missä kohdassa oli viimeksi käyty tarpeella. Seuraava tulija teki tarpeensa ja siirsi tikun uuteen paikkaan. Se painettiin lumihankeen pystyyn odottamaan taas seuraavaa tulijaa, ettei olisi menty samaan paikkaan. Lapset seurasivat miten tikku liikkui eteenpäin valkoisella hangella talven mittaan.

Tikkua siirrettiin järjestelmällisesti niin, että kun ensin aloitettiin pellon toisesta päästä, vähitellen vuoden edetessä koko pelto tuli käytyä läpi ja lannoitettua samalla. Tapa säästi lannanlevityksen vaivaa ja arvokkaat ravinteet tulivat hyötykäyttöön. Samalla pihapiiri pysyi puhtaampana – kun käymälärakennusta ei käytetty.

Tämä merkinantolaite olisi voinut olla kaikesta päätellen paskatikku, johon viitataan sanonnalla ”Seisoo kuin tikku paskassa”? Ehkä vasta myöhemmin on paskatikuksi alettu mieltää pienempikokoinen vallasväen pyyhkimisväline, joita on ilmeisesti joitakin kappaleita museoiden kokoelmissa.



Muhevaan, luonnonlannalla hoidettuun maahan kylvettiin viljan lisäksi perunaa ja juurikasveja. Pelto oli kirjaimellisesti heti ”nurkan takana” – ja siitä sanonta ”käydä nurkan takana”[tarpeillaan].

Mökeissä ja tölleissä asuvilla ei ollut edes peltoja, joissa olisi voinut käydä tikun vieressä tarpeellaan. Heillä ei ollut myöskään ulkokuonetta, sillä se olisi ollut kallis rakennus – sen tekeminen olisi vaatinut työpalkkaa ja arvokasta puutavaraa. He käyttivät sen sijaan käymälänä oven ulkopuolella, ”eteisessä”, olevaa ämpäriä tai astiaa, jonka päällä oli kansi tai joku kannen tapainen. Ämpäriä tyhjettiin tontin nurkalle tai muuhun sopivaan paikkaan tarpeen mukaan. Näin meneteltiin samassa kylässä Ylhäisten naapurissa asuneella itsellisellä postineitinä ja

kunnansairaalan pyykkärinä toimineella Fredriikalla ja lähinnä kausityöllä itseään elättäneellä ”Mettälän Mantalla”.

Mettälän Manta oli samanlainen 1800-luvulla syntynyt hampaaton vanhus kuin Ylhäisten Aku. Hänelläkin oli jo ikää ja hän toimi vanhaan malliin kansannaisten tapaan. Hän ei millään tavalla ujostellut hameenalusiaan, ja saattoi tehdä tarpeensa kesken töiden vain heittämällä hameenhelman ylös.

Ujostelemattomaan ulostamiseen suhtautumisesta Laila Viiri kertoo: veli Heikki oli lapsena auttamassa perunapellolla kun nostettiin perunaa. Niitä kuokittiin isolla talkooporukalla. Aikuiset kuokkivat perunoita esiin mullan alta pitkästä rivistä, ja lapset keräsivät niitä vikkellästi perässä pärekoriin. Heikki oli ollut Mantan kanssa työparina ja poiminut perunoita hänen jäljessään vaon pohjalta. Manta oli vaivannut ripuli, ja yhtäkkiä, ilman mitään varoitusta, keskeyttämättä työtään, hän heitti hameensa helman ylös ja ulosti suoraan takanaan olleen lapsen päälle. Vanha tapa tuntui 1900-luvun alussakin jo poikkeukselliselta ja jäi mieleen jälkipolville kerrottavaksi.

Kirjoittaja on taidehistorian FM, jonka työ Liedon Vanhalinnan kulttuurihistoriallisen museon korjausprojektissa 1997 – 2002 sai tutkimaan kansatieteen alaa Turun yliopistossa.